

Antal Ullein-Reviczky, German War Russian Peace The Hungarian Tragedy, çev. Lovice Mária Ullein-Reviczky, Budapest: Helena History Press, 2014, liv + 254 s.

Emre SARAL
(Hacettepe Üniversitesi)

İkinci Dünya Savaşı'na Mihver saflarında katılan Macaristan'da üst düzey görevlerde bulunan birtakım devlet adamları ve kanaat önderleri, ülkelerinin çıkarını müttefiklerle, özellikle Anglosaksonlar ile varacakları uzlaşmalarda görmüş ve bunun için girişimlerde bulunmuşlardır. Ele aldığımız kitap ise bu devlet adamlarından Antal (Anthony) Ullein-Reviczky (1894-1955)'nin savaşın hemen ardından kaleme aldığı anıdır. Kitabın takdiminden önce, az bilinen bu hikâyenin daha iyi anlaşılabilmesi adına, hatıratın kapsadığı İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Macar siyasetine ve meselenin Türkiye'yle ilgisine ilişkin genel bir çerçeveye çizilmelidir.

Macaristan'ın ve Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki ortak çıkarları savaşın dışında kalmak olmuştur. Bir tarafta Balkanların kapısı konumundaki Macaristan, savaş sırasında Alman ve Sovyet rekabetinin temel hedefi olmuş; buna karşılık Anglosakson siyaseti olarak tanımlanabilecek Britanya ve ABD'nin nüfuz sahası içinde yer almamıştır. 27 Haziran 1941'de Sovyet Rusya'nın Kassa'yı (Kosice, günümüzde Slovakya) bombalamasının ardından Macaristan altı ay içerisinde Sovyet Rusya'ya, Britanya'ya ve ABD'ye savaş ilan etmiştir. Diğer tarafta ise, Müttefiklerden Sovyet Rusya ve İngiltere, Mihver'den de Almanya, askerî, coğrafî ve stratejik durumundan ötürü Türkiye'yi savaşa girmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Türk diplomasisi, usta manevralarla bu baskıyı omuzlamış ve 1945 Şubatı'na kadar tarafsız kalmayı başarmıştır. Türkiye, bu süreçte Almanya, Britanya ve ABD'den askerî malzeme ve silâh almıştır ve nihayet savaşın renginin belli oluşuna yakın Müttefikler safında savaşa girmiştir.

Macaristan başbakanı Miklós (Nicholas) Kállay'ın (görev Süresi: 9 Mart 1942 – 22 Mart 1944) siyaseti Almanya nezdinde Macaristan'ın konumunu muhafaza etmeye çalışırken ülkesini en az kan kaybıyla savaş dışına çıkarmak ve Balkanlar'a İngiltere'nin yerleşmesi için çabalamak üzerine şekillenmiştir. İtalya'nın 1943 senesinin yaz aylarındaki istilası ve teslim olmasının ardından İngiltere, gizli diplomatik kanallar vasıtasıyla Macar hükümetiyle irtibata geçerek Alman ittifakının feshedilmesini; Sovyet topraklarından tamamen çekilmesini ve teslim olmasını şart koşmuştur.¹ Bu gelişmelerden ajanları aracılığıyla haberdar olan Hitler, bunun üzerine, Macar kral naibi Amiral Horthy'i ağırlamış ve kendisinden aralarında Anglosakson dünya ile temasları yürüten Kállay'ın ve Macar

¹ Gündüğü diplomatlar aracılığıyla İngiliz yetkililerle gizlice temas kuran Kállay, bu koşulların kabul edilmesi halinde müttefiklerin Sovyet Rusya'dan önce Macaristan'a ulaşabileceklerini ve mütareke koşullarının yürütülmesini erteleyebileceklerini düşünmüştür. Böylece, Macaristan müttefiklere teslim olacak ve Sovyet işgaline uğramayacaktı. Bkz.: *British Documents on Foreign Affairs : Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, Part III: From 1940 through 1945, Series F : Europe / vol.4, (ed.) Paul Preston, Michael Partridge University Publications of America, 1997. 423. sayfadaki naklen 10 Mart 1943 tarihli 12 numaraya ek memorandum.*

diplomasinin önde gelen kimi isimlerinin görevlerinden uzaklaştırılmasını içeren bazı taleplerde bulunmuştur.²

Kállay, izlediği siyasette Türk diplomasinin yardımına da başvurmuştur.³ 1943 yazında İngiliz ve Sovyet hükümetleri Almanlar ve müttefikleri üzerine asker göndermesi için Türkiye'ye baskı yapmaktaydılar. Doğu cephesine yönelik Alman taarruzlarının başarısızlıkla sonuçlanması; Sovyetlerin karşı taarruza geçmesi ve Anglosakson güçlerin 9 Temmuz 1943'te Sicilya'ya çıkarma yapmaları Kállay hükümetinin İngiltere ile işbirliği girişimlerine hız vermiştir. 24 Temmuz'da Kállay'ın güvenilir arkadaşı Jenő Ghyczy dışişleri bakanlığına getirilmiştir. Mussolini'nin 25 Temmuz'da düşüşünün ardından imzalanan mütareke ve müttefiklerin 8 Eylül'de Napoli'ye varmalarının ardından tarafsız ülkelerde görev yapan Macar diplomatları harekete geçmişlerdir.⁴ Zor duruma düşen Macar başbakanı, bu dönemde Türkiye'den doğrudan yardım talep etmiştir. Dışişleri bakanı Numan Menemencioğlu, deneyimli diplomat Şevket Fuat Keçeci (1892-1965)'yi 15 Ağustos'ta elçi olarak Budapeşte'ye göndermiştir.⁵

Tahran Konferansı'nda (28 Kasım – 1 Aralık 1943) Sovyet Rusya'nın baskısıyla müttefiklerin Akdeniz ve Balkanlarda operasyon yapmaması hususunda anlaşılınca Macarların o ana değin İngilizlerle yürüttükleri gizli müzakere ve aralarındaki anlaşma akamete uğramıştır. Giderek sabrı taşan Alman birlikleri 19 Mart 1944 tarihinde Macaristan'a girmiş; devrik başbakan Kállay tutuklanmaktan Türk Sefaretine sığınarak kurtulmuş ve Sefir Keçeci'nin himayesinde burada altı ay ikamet etmiştir.⁶ Kállay, Türk hükümetini zor durumda bırakmamak adına sefaretten kendi isteğiyle ayrıldığı anda derdest edilmiştir. Bu esnada cereyan etmekte olan şiddetli ve uzun süren bir kuşatmanın ardından Sovyet birlikleri 1945 senesi Şubat ayı başında Budapeşte'yi ele geçirerek Macaristan tarihinin yeni ve önemli bir perdesini açmışlardır.

Kállay'ın itimat ettiği Macar diplomatlardan biri de İngilizlerle ilk doğrudan teması 1942 yazında başlatan Antal Ullein-Reviczky'dir. Reviczky'nin Macaristan'ın 1938-1945 seneleri arasındaki tarihini kendi kişisel notlarıyla açıkladığı hatıratı üç dilde basılmıştır.⁷ Bu takdim yazısında esas aldığımız en güncel

² *British Documents on Foreign Affairs, Series F: Europe/ vol. 5, (ed.) Paul Preston, Michael Partridge, University Publications of America, 1997. 106. sayfadan naklen FO 371/C 7616/3795/21 10 Haziran 1943 tarihli Macaristan'ın Mihverle ilişkileri başlıklı rapor.*

³ Pergel Antal, "Egy magyarbarát török diplomata Sevetk Fuat Kecsedszi 1892-1965 (Macar Dostu bir Türk Diplomat: Şevket Fuat Keçeci (1892-1965)", *Érdi Lap*, XI. évfolyam No. 15 (15 Augusztus 2013), s. 8.

⁴ *The Confidential Papers of Admiral Horthy, (ed.) Miklós Szinai ve László Szűcs, Budapest, Corvina, 1965, s. 248.*

⁵ Pergel, *a.g.m.*, s.8.

⁶ A.e.

⁷ Eserin Fransızca orijinali için bkz. *Guerre Allemande, Paix Russe Le Drame Hongrois*, Neuchâtel, Éditions de la Baconnière, La Presse Française et Étrangère – Paris, 1947 (Ulusal Toplu Katalog tasnifine göre kitabın bu baskısına A.Ü. DTCF, Hukuk Fakültesi ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü; İ.U Hukuk Fakültesi ve Galatasaray Üniversitesi Kütüphanesi'nden erişilebilir). Macarca tercümesi için bkz. *Német Háború – Orosz Béke Magyarország Drámája*, (çev.) Szabolcs Katalin, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993.

İngilizce baskı, Ullein'in kızı Lovice Reviczky'nin değerlendirmeleri, 20. yüzyıl Macar siyaseti tarihi ve Macar-İngiliz ilişkileri üzerine uzmanlaşmış tarihçi Tibor Frank'ın ithaf yazısı, zamandizin ve zaman içinde bulunan ek belge ve fotoğraflarla zenginleştirilmiştir. Aristokrat bir aileye mensup olan seçkin uluslararası hukuk profesörü Ullein-Reviczky, diplomatik ve bürokratik kariyerinde Macaristan'ın Paris sefirliği ve Milletler Cemiyeti'nde Macar heyetinin kâtipliğinin ardından, Macaristan'ın İstanbul Başkonsolosu (1929-1935); Macar Kraliyet Dışişleri Bakanlığı Basın Dairesi Müdürlüğü (1938-1941); Başbakanlık Basın Müşaviri (1941-1943) ve Macaristan'ın Stockholm Sefareti (1943-1944) görevlerinde bulunmuştur. Bu görevden azlinin ardından ise müttefik yanlısı direniş örgütü *Hür Macar Hareketi (Szabad Magyar Mozgalom)*'nin İsveç temsilcisi olarak (1944-1945) çalışmıştır. Bir İngiliz muhibi olan Ullein, Macaristan'ın Almanya ve Rusya'nın çizmeleri altında ezileceğini göyerek ayakta kalmanın yolunun İngiltere ile anlaşmaktan geçeceğini düşünmüş ve bunun için çabalamıştır. Macaristan'ın İstanbul Başkonsolosu olduğu dönemde yine İstanbul'daki Britanya Başkonsolosu Cyril James Cumberbatch (1873-1944)'in kızıyla evlenmiş; yaz tatillerini kayınpederinin Kandilli'deki malikânesinde geçirmek suretiyle Türkiye ile olan bağıni kesmemiştir. İngiliz vatandaşlarının himayesi ABD Sefiri'ne aitken kayınpederi Cumberbatch'ın savaş sırasında İngiliz menfaatlerini gözetmesi için Türkiye'de kalmasına müsaade edilmiştir. Kállay, anılarında İngilizlerle doğrudan teması Ullein'in İstanbul'daki İngiliz resmî çevreleriyle başlatması için yetkilendirildiğini ve bu temasın 1942'de başlatıldığını yazmaktadır.⁸ Cumberbatch, emeklilik döneminde de Kandilli'deki villasında damadının ve Macar gizli görevlilerinin buluşmalarına aracı olmuştur. Ullein-Reviczky'nin Türkiye'deki Macar gizli faaliyetlerinde temel bir rolü olmuştur. (s. xxi) Kızının ifadesiyle "*Tarafsız ülkelerde bulunan Antal Ullein-Reviczky, Baron Andor Wodianer, Baron György Bakach-Besseney, Baron Gábor Apor ve pek çok diğeri ve "barış isteyen" Nobel ödüllü Albert Szent-Györgyi, gazeteci András Frey ve András Tamás, hukuk profesörü Ferenc Váli, diplomat László Veress ve diğeri siyaseten tarafsız ülkeler olan İstanbul, Stockholm, Bern, Madrid veya Portekiz'de Nazi karşıtı ve İngiliz yanlısı, Ruslardan korkan veya nefret eden ve Trianon'un barışçıl revizyonu için çabalayan bir Macaristan'ı temsil etmişlerdir.*" (s. xix)

Macaristan'daki Alman yanlısı çevreler, Kállay hükümetinin düşürülmesi için uğraşırken Kállay da dış misyonlarda Nazi yanlısı memurları değiştirmeye çalışmıştır. Bunlardan birisi de 1 Mayıs 1943'te İstanbul'a yeni başkonsolos olarak gelen Dr. Dezső Ujváry'di. Kendisinden nefret eden Macaristan'ın Ankara sefiri János Vörnlé, hareketlerini izlemek üzere Ujváry'nin peşine ajan takmıştır. Alman casuslarının önünü alabilmek için Ujváry konsolosluğun yerini değiştirmiş ve raporlarını alışılmışın dışında Vörnlé'yi geçerek doğrudan Budapeşte'deki Kállay'a göndermiştir. Kállay ise sefirin Nazi yanlısı olduğunu bildiği için buna müsaade etmiştir. (s. 110)

⁸ Nicholas Kállay, *Hungarian Premier a Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War*, New York, Columbia University Press, 1954, s. 370.

Başbakanlık Basın Müşaviri olarak yürüttüğü faaliyetlerden ötürü Hitler ve Ribbentrop'un tepkisini çeken Ullein'in görevden azledilmesi istenmiştir. Temmuz 1943'te Times'ta çıkan bir haberde Kállay'ın Ullein'i azletmek istemediği, Almanlara direndiği, Elçi Ullein'in Berlin'i etnik ilişkiler ve geleneksel siyasî dostluk temeline dayanan bir Macar-Türk paktının gelişmesi için bir kampanya başlattığı için ürküttüğü belirtilmektedir.⁹ Ullein, Almanların kendisini rahat bırakmayacağını bildiği için uygun bir yer arayışına girmiş; Türkiye'den iltica talebinde bulunmayı düşünmüş, ancak İstanbul uluslararası entrika ve casusluk merkezi haline geldiği ve Türkiye'ye gelen her Macarın artık Almanlar için potansiyel şüpheli muamelesi göreceği gerekçesiyle bundan vazgeçmiştir. (s. 130)

Ullein'in Basın Dairesi Başkanı iken attığı tohumlar Stockholm Sefareti'nde daha anlamlı ve kıymetli hale gelmiş; Macar diplomat İngilizlerle ilk doğrudan teması burada kurmuştur.¹⁰ O zaman, müzakerelerin yürütülmesi için güvenilir bir kişinin gönderilmesi hususunda uzlaşmaya varılmıştır. O ise *Magyar Nemzet* gazetesinin dış siyaset editörü András Frey olmuş; bu kişi, 1943 Şubat'ında İstanbul'a varmıştır. Frey'in maiyetinde İstanbul'a gelen isimlerden birisi de ünlü hukukçu Ferenc Váli ile Kállay ile kişisel olarak tanışmasa da Macar istihbaratının muvafakatını alan ve yıllarca Türkiye'de çalışan Gyula Mészáros olmuştur. Frey ile müzakereler yürüten isim İngiliz Gizli Servisi (SoE)'nin temsilcisi, Bobby Howard kod adlı Macar György Pálóczi-Horváth olmuştur. 1943 Ocak ve Şubat'ında Frey, Váli ve Mészáros İngiliz dışişleri ile değil, SoE veya dışişleri istihbarat yetkilileriyle konuşabilmişlerdir. Nobel ödüllü profesör Albert Szent-Györgyi 7 Şubat 1943'te İstanbul'a varmış ve aracılar vasıtasıyla ABD'nin Türkiye Büyükelçiliğine bir memorandum göndermiştir. (s. 52) Nisan başında Kállay'ın yetkilendirmesiyle Károly Schrecker de SoE temsilciyle İstanbul'da görüşmüştür. (s. 53) Diplomat László Veress, 1943 senesi Mart ayında ulak olarak ilk defa İstanbul'a gelmiştir.¹¹ Aynı ay içinde, ABD Hariciye Vekili, Ankara Büyükelçisi'ne somut müzakereler yapılmasını ama gizli servis temasının da sürdürülmesi talimatını vermiştir. İstanbul görüşmeleri, İngilizlerle askerî işbirliği olanağını ortaya çıkarmıştır. (s. 53) Bu sırada Lizbon, Stockholm ve İsviçre'de de görüşmeler yürütülmüştür. András Frey, Gyula Mészáros ve Albert-Szent Györgyi tarafından İstanbul'da yürütülen gizli müzakerelerden haberdar olan Hitler, bu konudan duyduğu rahatsızlığı Horthy'ye iletmiştir.¹²

⁹ Ullein'in bu amaç doğrultusunda verdiği konferanslar "Les Rapports Historiques Hungaro-Turcs"; Ungarisch-Türkische Geschichtliche Beziehungen" ve "Souvenirs Hongrois en Turquie" başlıklarıyla 1942 ve 1943 yıllarında yayınlanmıştır.

¹⁰ András Joó, *Kállay Miklós Külpolitikája - Magyarország És A Haborús Diplomácia 1942-1944* (Miklós Kállay'ın Dış Siyaseti - Macaristan Ve Savaş Diplomasisi 1942-1944), Budapest, Napvilág Kiadó, 2008, s. 50.

¹¹ Veress'in anıları için bkz. Laura-Louise Veress, *Clear The Line Hungary's Struggle To Leave the Axis During the Second World War*, (ed.) Dalma Takacs, Cleveland, Prospero Publications, 1995.

¹² Horthy, Hitler'e, Başbakan Kállay'a itimat ettiğini, Kállay'ın anılan isimlerden Prof. Szent-Györgyi'yi konferans vermek üzere gideceği İstanbul'a hareketinden önce resmî olarak makamında kabul ettiğini, diğerleriyle ise hayatında hiç görüşmediğini ifade etmiştir. Küçük düşürücü bu talepleri bütünüyle reddeden Horthy Budapeşte'ye dönmüştür. Bkz.: *The Confidential Papers of Admiral Horthy*, s. 249-252.

Nazi Almanyası 19 Mart 1944'te Macaristan'ı işgal ettiğinde Ullein yeni, Nazi yanlısı kukla rejimi tanımayan Macar diplomatlar arasında yer almıştır. (s. xxvi) Ullein, İsveç'te hür bir legasyon kurarak eski meşru elçilerle işbirliğine gitmiştir. İstanbul Başkonsolosu Dezső Ujváry de bunların arasındadır. (s. xxvii) Reviczky, İsveç'i 1945 senesi ortasında terk ederek İstanbul'a kayınvalidesinin yanına yerleşmiştir, oradan da Macar Ulusal Konseyi'ni temsil ettiği Londra'ya gitmiştir. Reviczky ve dava arkadaşları, Macaristan'a ilk olarak Sovyet birliklerinin ulaşmasının ardından bu ülkenin Demirperde'ye girişi nedeniyle evlerine dönemişlerdir. Reviczky, 1955 senesinde İngiltere'de sürgündeyken kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. İstanbul'da şeklini verdiği bu kitap ise ilk olarak İsviçre'de bastırılmıştır.

Tarihçi Tibor Frank, Reviczky'nin eserine dair yaptığı değerlendirmede "*[Eski Elçi'nin] kitabı kısmen kendi kişisel tecrübeleri, kısmen de sürgündeyken temin ettiği kamusal ve özel belgelere dayanmaktadır. Kitabı, İngilizce konuşan dünyada çoğunlukla bilinmeyen, dönemin kilit bir aktörü ve şahidi tarafından görülmüş, Macaristan'ın savaş sırasındaki kaderine dair önemli bir belgedir*" ifadelerini kullanmıştır. (s. xxx) Ullein bu kitabı yazarak Macaristan'ın Hitler'in bir müttefiki değil, onun kurbanlarından birisi olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır.

Kitap dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Macaristan'ın Dünya Savaşı'na girişinden önce 1938 ile 1941 yılları arasında yaşanan siyasî gelişmelere ilişkin yazarın gözlemlerini içermektedir. (s. 9-56) İkinci bölüm, Macaristan'ın Mihver safında savaşa girişi esnasında Dışişleri Bakanı olan László Bárdossy'e ayrılmıştır. Bárdossy, Sovyet güdümündeki Macar Halk Mahkemesi tarafından savaş esiri olarak yargılanmış ve suçlu bulunarak 1945 senesinde idam edilmiştir. Reviczky, "Bárdossy Mahkemesi'nin Saçağında: Ölümünden Sonra Gelen Şehadet" adını verdiği bu bölümde, o dönemde yaşadıklarını okuyucularla paylaşmıştır. (s. 57-100) **Üçüncü bölüm, Başbakan Kállay'a yönelik değerlendirmeleri içermektedir.** (s. 101-128) Dördüncü bölüm de, yukarıda atıf yapıldığı üzere Müttefikler ile kurulan temaslara, yazarın İsveç'teki faaliyetlerine, savaşın hitama ermesi ve Reviczky'nin diplomatik kariyerine vedaasına ayrılmıştır (s. 129-166).

Resim: Reviczky

Türk-Macar ilişkilerinin az bilinen ve aydınlatılmaya muhtaç kesitlerinden biri, bu iki ulusun İkinci Dünya Savaşı sırasındaki diplomatik temaslarıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın tarafımızca az bilinen bu hikâyesinin Reviczky, Veress, Kállay gibi aktörlerinin hatıralarını kaleme alarak mühim bir boşluğu doldurdıkları ve araştırmacılara ışık tuttıkları şüphesizdir. **Bu mücadelenin Türkiye** ve Türk dış siyasetine doğrudan bir teması olmasa da, Macar siyasetinin İkinci Dünya Savaşı'nın önemli bir casusluk merkezi konumundaki İstanbul'a ve tarafsız ülke Türkiye'ye yüklediği rol kayda değerdir. Türk Emniyet Arşivi'nin ve halen tasnif aşamasında olduğu bilinen Türk Dışişleri Arşivi'nin bu dönemdeki ilişkiler ağına ışık tutması muhtemel dosyaların mevcudiyetini düşünmek bile araştırmacıları heyecanlandırmaya ve teşvik etmeye yeterlidir.